

у вигляді одноманітності, монотонності голосових реакцій, неможливості довільного контролю гучності і висоти голосу. Крім того, зазвичай має місце слабкість слухових реакцій (недостатність слухової уваги, труднощі визначення джерела звука в просторі, порушення датності до диференціації голосу і його тембру під час сприйняття). Такі прояви можуть бути одними із провідних факторів у затримці розвитку початкового розуміння зверненого або сенсорного мовлення. Зазначена категорія дітей формує „групу ризику” виникнення затримки розвитку мовленнєвих функцій.

У дітей, які перенесли тяжке перинатальне пошкодження ЦНС, до 6-9 місяців життя, як правило, формуються виражені рухові порушення, що є характерними для різних форм ДЦП, при яких чітко виявляються порушення тону в м'язах язика, губ, оральні гіперкінези, оральні синкінези. Діти зазнають труднощів під час жування та ковтання Гуління може бути рудиментарним або відсутнім,

белькотіння не розвивається, порушується координація дихання і голосових реакцій (якщо вони наявні) дихання та ковтання. Зазначена категорія малюків входить до „групи високого ризику” виникнення тяжких мовленнєвих розладів (дизартрії, анартрії, алалії).

Висновки. У зв'язку з тим, що розвиток мовлення безпосередньо пов'язаний із становленням психіки, інтелекту, сенсорних функцій і моторики, особливого значення набуває рання профілактика та відновлювальна терапія ушкоджень ЦНС перинатального генезу. Комплексна система має будуватися на основі багаторівневого підходу, починаючи з профілактики перинатальної патології нервової системи, адекватного ведення новонароджених на етапі пологового будинку, відділення патології новонароджених, спеціалізованих неврологічних стаціонарів, районних поліклінік, консультативних центрів, спеціалізованих дитячих дошкільних установ, санаторіїв та школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бадалян Л.О., Журба Л.Т., Всеволожская Н.М.. Руководство по неврологии раннего детского возраста. – Киев: Здоров'я, 1980. – С. 54-128.
2. Головченко О.В., Лук'янова І.С., Дзюба О.М., Медведко Г.Ф. Особливості морфофункціонального стану та гемодинаміки головного мозку в новонароджених з гострою та хронічною внутрішньоутробною гіпоксією // Перинатологія та педіатрія. – 2003. - №1. – С. 8-11.
3. Корнев А.Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. – СПб: Речь, 2006. – 61-77.
4. Скворцов И.А., Буркова А.С., Ямпольская Э.И. и др. Проспективный и ретроспективный анализ прогноза перинатальных гипоксических поражений мозга // Журнал невропатологии и психиатрии. — 1986. - №86 (10). - С 141 - 146.

УДК 376.3

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ

Марченко І. С.

кандидат педагогічних наук, доцент

У статті висвітлені основні завдання та напрямки формування передумов розвитку мовлення дітей першого року життя за умов дизонтогенезу.

В статті освещены основные задания и направления формирования предпосылок развития речи детей первого года жизни при дизонтогенезе.

The article is dedicated the main tasks and the directions of forming of preconditions for language development at children one-year old in dyzontohenez conditions.

Ключові слова: передумови розвитку мовлення, діти першого року життя, мовленнєвий дизонтогенез, затримка мовленнєвого розвитку.

Ключевые слова: предпосылки развития речи, дети первого года жизни, речевой дизонтогенез.

Key words: children one-year old, dyzontohenez.

У ранньому віці різні порушення розвитку за своїми зовнішніми виявленнями ще не диференційовані, часто мають схожі прояви. Але порушення розвитку мовлення в тому чи іншому ступені супроводжують будь-який дефект. Організація спостереження за дитиною і розвиваючі заняття допоможуть диференціювати порушення мовлення від інших порушень (затримки психічного розвитку, олігофренія, порушення слуху, аутизм), зробити більш точний логопедичний діагноз. У ранньому віці у дітей із затримками мовленнєвого розвитку різного ступеня складності рівень загального і мовленнєвого розвитку може виглядати приблизно однаково і передбачити подальший розвиток мовлення дитини можна тільки враховуючи динаміку її розвитку під час навчально-розвивального впливу. Частина дітей, що мають схожі мовленнєві порушення, у ранньому і молодшому дошкільному віці можуть повністю подолати свій мовленнєвий дефект і у майбутньому зможуть успішно навчатися у масових навчальних закладах. Інша частина дітей під час систематичних занять виявляється нездібною повністю подолати свою мовленнєву недостатність і у шкільному віці у них виникають проблеми із засвоєнням писемного мовлення. У першому випадку можна говорити про затримку мовленнєвого розвитку (ЗМР), у іншому випадку – про загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ).

У сучасний період терміном «затримка мовленнєвого розвитку» (до 3-х років) позначають стан, при якому відхилення від нормального мовленнєвого онтогенезу достатньо виражені в силу

різних причин, насамперед нейрофізіологічного та психопедагогічного характеру, але тип порушення мовленнєвого розвитку ще не визначений (О. Є. Громова, Н. Ю. Григоренко, Н. М. Леонідова, Н. В. Манько, О. Г. Приходько, Б. Філічева, Г. В. Чірка, М. К. Шеремет). Мовлення таких дітей характеризується дуже нечітким і нестабільним звуковим оформленням. Вони володіють артикуляцією самих простих звуків, які замінюють усі інші. Як правило, це діти, що не говорять, вони вимовляють лише окремі аморфні слова-корені: ма замість мама, ав – собака, бі-бі – машина тощо. Їхня мовленнєва наслідувальна діяльність або зовсім відсутня, або реалізується у складових комплексах, що складаються з двох-трьох погано артикульованих звуків: приголосний + голосний, або, навпаки, голосний + приголосний. У активному словнику безмовленнєвих дітей спостерігається від 5 до 27 слів. До трьох років ЗМР у дітей може мати різний вихід – від повної корекції на протязі року до визначення уточнених мовленнєвих заключень (найбільш тяжкий варіант – сенсо- моторна алалія).

Розвиток мовлення дітей раннього віку вчені поділяють на два періоди: підготовчий період до становлення мовлення (1 м. – 1 р.) та другий – період активного мовленнєвого розвитку (1 р. – 3 р.).

Важливе значення для становлення мовлення має **домовленнєвий період**, який триває від народження дитини до першого року її життя. У цей період формується слухове і зорове сприйняття,

перша предметна та ігрова діяльність, з'являється гулення, белькотіння, можливість наслідувати звукам мовлення, розвивається здатність до вербального спілкування дитини з оточенням. До кінця домовленнєвого періоду невербальні форми спілкування дитини з оточенням ускладнюються. Маляк здійснює спілкування за допомогою обох рук, більш диференційованої міміки і звуків. З'являються різноманітні за характером белькітні слова.

Затримка домовленнєвого розвитку у дітей проявляється у пізній появі голосових реакцій, їх малій активності, звуковому одноманіттю, фрагментарності, слабкій інтонаційній виразності, у затримці появи гулення, яке характеризується недиференційованими звуками [а], [е], [и]; відсутності його співучості. У немовлят відзначають пізній початок белькоти, або його слабку інтонаційну вираженість, або поступове «згасання» белькоти, що почався вчасно. Звуки белькоти відрізняються одноманітністю, бідністю звукового складу, малою активністю, фрагментарністю, немодульованістю. Експресивно-мімічні засоби спілкування, жвавий погляд, рухові спонтанні реакції є короткочасними, монотонними, маловиразними. До 1 року спостерігається затримка розвитку розуміння зверненого, або сенсорного мовлення, значення предметів вузького оточення, відсутність синтезу складів, перших слів. Відсутність шепотіння. Може спостерігатися порушення синхронізації дихання та голосових реакцій, підвищення тону у м'язах язика, губ, наявність оральних гіперкінезів, синкінезій. Дитина не виявляє інтересу до пізнання оточення, до спілкування з рідними, близькими людьми. Завданнями розвитку немовля у цей період є:

– у першій половині першого року життя: створити передумови для виникнення та розуміння мовлення. Заохочувати будь-які прояви емоційних реакцій дитини, стимулювати «комплекс похваллення». Спонукає маля до агукання, белькотання, наслідування складів та слів дорослого, формувати сприйняття різної тональності людського голосу, встановлювати зв'язок між предметом і словом. Розвивати сенсорні процеси: зорове і слухове зосередження, локалізацію звука у просторі, рухово-кінестетичні відчуття;

– у другій половині першого року життя: розвивати вміння дитини розуміти дорослого, прислухатися до звуків його голосу, реагувати на словесні звертання, виконувати за вказівкою найпростіші дії. Формувати мімічні, голосові, звуковимовні реакції. Розвивати форми орієнтування на інтонацію, ритм, звук, звуконаслідування. Вчити наслідувати склади та прості слова-означення, виявляти бажання спілкуватися з рідними, дослухатися до словесних звертань, активно звертатися до дорослих, використовуючи доступні мовні і немовні засоби: окремі звуки, белькіт, жести, рухи.

Важливе завдання дорослого — використовувати зразки фразового мовлення різного інтонаційного забарвлення й стимулювати адекватну емоційну реакцію на них, спонукає дитину до ігрових словесних вправ та відповідного реагування: повторювання звукокомплексів, що імітують "розмову" ("гу", "агу"), ховання обличчя та відкривання його ("ку-ку"), притупування ногами ("дожену-дожену-дожену"), насварювання пальцем ("ну-ну-ну"), погладження по голівці ("Женя хороший хлопчик") тощо. Згодом дитина вже сама виконуватиме подібні ігрові дії, коментуючи їх.

1 день – 1,5 міс. (основні вокалізації крик, плач, кряхтіння).

Організація спілкування з дитиною шляхом впливу на її зір, слух, дотик, яке викликає позитивні емоції. З дитиною постійно розмовляють, пестять, ловлять погляд. Стимуляція голосових реакцій: вимова дорослим одних і тих подовжених звуків через певні інтервали.

1.5 м.- 2-3 м. (гукання).

Позитивне емоційне спілкування через емоційні висловлювання матері, які мають уподібнюватися звуковим реакціям дитини. Заохочення будь-якого прояву емоційних реакцій дитини. Співи колискових, подовжене інтонування слів, фраз, використання музичних (металофон, бубн, сопілка, балалайка) та шумових (брязкальця, барабанчики, кастаньєти) інструментів. Спонування до спілкування дитини з дорослим за характером «розмови»; дорослий сам заграє з дитиною, посміхається, намагається затримати на собі погляд, викликати посмішку, вимовляє звуки «агу-агу», «гу-гу», «ау». Стимулювання появи гортанних звуків. Спонування до бормотання (повторення сполучень «ма», «ха»). Спілкування за ініціативи дитини. Тактильна стимуляція губ. Розвиток пасивної функції хапання різних за формою, величиною, фактурою, температурою іграшок, стимулювання наштовхування руками на іграшку, пасивні згинання і розгинання пальців немовля.

3 м.-5м. (гулення, трелі, перші інтонації, «комплекс пожвавлення»).

Розвивати уміння прислуховуватися до різних звуків: голосу, пісням дорослого без слів (ля-ля-ля, та-та-та), до звучання іграшок, дзвоника. Розвиток емоційного спілкування з дорослим, стимуляція «комплексу пожвавлення» (стимуляція дитини до посмішки, вимови звуків, рухів). Дорослий посміхається, схиляється над дитиною, «ловить» її погляд, надає голосу співучий, ласкавий відтінок. Привертає увагу дитини і переводить її погляд на іграшку. Розвиток сенсорних процесів: зорового і слухового зосередження, локалізації звука у просторі, рухово-кінестетичних відчуттів. Стимулюється зорова фіксація на обличчі дорослого і на

іграшці, формується плавність прослідковування у горизонтальній та вертикальній площині, стійкість фіксації погляду під час зміни положення голови і тулуба. Розвиток слухового сприймання під час несильного плачу: ласкава розмова з дитиною, гра брязкальцем, різними за звучанням іграшками. Гімнастика губ: зближення і розтягнення на боки, доки не відчувається опір, збирання у зморшки, стимуляція витягування їх до соски. Стимуляція реакції захоплення предмету: вкладання іграшки в руку дитини, фіксування положення пальців декілька секунд.

5.5 -6 м. (самонаслідування у гуленні, белькіт, початок реагування на мовлення).

Збагачення комунікативно-пізнавальної мотивації, створення сприятливого «акустичного середовища», активне використання під час емоційного спілкування міміки, засобів інтонації, рухів і дій. Розвиток сприймання різних інтонацій голосу дорослого і адекватної реакції на них (посмішки, сміху, або образи, плачу). Формування первинного розуміння мовлення дорослого: назв близьких людей (*мама, тато, баба*), імен, деяких частин тіла (*оченята, ротик, рука*) предметів, окремих дій (*дай, на*). Стимулювання до звуконаслідування: розмови з дитиною, наспівування голосних звуків із паузуванням (до 30 секунд), їх поєднань із губними приголосними, повторення окремих складів: «ма-ма», «ба-ба», «та-та», викликаючи слухове зосередження та наслідування цих складів. Спонування інтересу до іграшки, бажання взяти її в руку. Розвиток тактильно-кінестетичного сприйняття органів артикуляції: доторкування до губ, легке надавлювання на них, розтягнення на боки та зжимання куточків ротика. Масаж кисті руки, згинання і розгинання пальців руки.

7-9 м. (звукосполучення).

Виховання уміння прислухатися до звуків голосу дорослого, реагувати на словесні звернення. Розвиток розуміння зверненого мовлення за допомогою співставлення звучання слова, вимовленого дорослим, з предметом, дією, які воно

позначає (дорослий показує ляльку, називає її: «Ляля», ховає ляльку – «немає Лялі», і знову показує). Залучення дитини до ігрових вправ у супроводі мовлення: «перегукування», «схованки» («Ладі-ладусі», «Сорока-ворона», «Баран-баран»).

Формування мімічних, голосових, звуковимовних реакцій. Навчання як реакції на запитання «Де?» відшукування предмету, що знаходиться завжди у певному місці. Розвиток стійкого белькоту, навчання і закріплення навичок довільної вимови складів, складових комплексів: кількаразове «перегукування» звуками і складами, яких не було у белькоті дитини (*ва-ва-ва, на-на-на, га-га-га, ха-ха-ха*) з їх інтонаційною забарвленістю. При цьому дитина повинна обов'язково бачити артикуляційну міміку дорослого з метою її наслідування.

Подальший розвиток тактильно-кінестетичних відчуттів органів артикуляції, рухів пальців за допомогою пасивної гімнастики, масажу рук.

10 м. -1 р. (перші склади-слова, перші слова. Поява емоційно-виразних реакцій, що забезпечують формування емоційно-мовленнєвого ставлення).

Розвиток слухової, зорової уваги. Навчання реагування на джерело звучання, впізнавання предметів за контрастним звучанням. Привчати прислухатися до голосу дорослого, реагувати на словесні звернення, виконувати за вказівкою найпростіші дії, слухати віршики, забавлянки, виконувати пасивні дії у поєднанні зі словом дорослого. Спонування до ігрових словесних вправ: ховання обличчя («ку-ку»), притупування ногами («дожену-дожену»), погладжування по голівці («Оля цяця») тощо. Надання дитині зразків мовленнєвих висловлювань (еталонів). Розширення орієнтування у докільці: показ предметів найближчого вжитку, рідних людей, їх називання. Встановлення взаємозв'язку між словом і предметом, або дією шляхом багатократних повторень дорослого дій із предметом у супроводі мовлення (спілкування з приводу якоїсь образної іграшки: *киця – її назва, «киця нявчить: няв-няв», «киця іде: топ-топ»*). Використання стимулюючого питання «Де?».

Розвиток форм орієнтування на інтонацію, ритм, звук, звуконаслідування. Наспівування ланцюжків складів, використовуючи приємні для слуху дитини інтонації. За допомогою ігрових ситуацій стимулювання бажання дитини апробувати можливості своїх голосових складок: викликання активного звуконаслідування, звуконаслідувальних слів та слів спрощеної вимови (*киця, ляля, тік-так, гав-гав, туп-туп_тощо*).

Легкий масаж губ, кисті руки, згинання і розгинання пальців руки, дії із великими пірамідками, дерев'яним намистом, кубиками, розривання паперу на дрібні шматочки.

Важливою передумовою розвитку мовлення дитини є формування її комунікативної активності, виховання потреби у спілкуванні. Перше півріччя життя дитини – це період емоційного спілкування з дорослим. У другому півріччі життя дитини з'являються нові форми спілкування: розуміння мовлення, наслідування звукам мовлення і словам оточення. В нормі наприкінці першого року життя спілкування стає мовленнєвим на основі потреби у мовленнєвому спілкуванні.

Дітей із затримками у формуванні передумов розвитку мовлення необхідно постійно стимулювати до взаємодії під час сумісної діяльності з предметами (дій із іграшками), в процесі якої утворюється

певна система відношень дитини з дорослим. За відсутності мовних засобів, створюючи ігрові ситуації, дитину навчають спілкуванню за допомогою різних комбінацій зі звуків, що виражають незадоволення, або радість, перших жестів, міміки, погляду, зверненого до дорослого з переведенням його до бажаного предмету. Заохочують будь-які прояви інтересу до довкілля, ініціювання взаємодії із боку дитини під час задоволення її потреб і бажань. Усі дії ігрового чи побутового характеру дорослий супроводжує словами та фразами, привертаючи увагу дитини до назв предметів і дій. Наявність потреби у дитини в новому є вирішальною умовою виникнення звучного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, О. В. Саприкіна. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. – Кив, 2009.
2. Григоренко Н. Ю. Основные направления и содержание логопедической помощи детям первых лет жизни с отклонениями в развитии на базе дошкольных образовательных учреждений //Международный сб. науч. тр. Современные проблемы речевого дизонтогенеза: психолого-педагогические аспекты. – М., 2011.
3. Леонидова Н. Н. Задержка речевого развития. Что делать? // Дошкольная педагогика /май, июнь/ 2004.
4. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. – К.: КНТ, 2008.
5. Шеремет М. К. Нейрофізіологічні особливості розвитку мовлення дітей раннього віку // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. – Випуск 11, 2008.